

Nekateri so trpke slike nasprotij v naravi, krute neizprososti usode, brezbržnosti ene stvari za drugo in podvrženosti različnih organizmov svojim posebnim zakonom (Obraz II, XVI). Drugo so slike nasprotij med naravo in človekom. Ob vesolju, ki mirno kroži po svojih potih, in njegovih neizprosni zakonitostih, ob stalnosti kot merilu v njem in neskončnosti časa in prostora so se mu razbijale iluzije o veličini človeka. V brezobzirni in brezbržni naravi, ki se mimo človeka stalno obnavlja in se ne ozira nanj in na njegovo trpljenje, v pretresljivih slikah z zadržano tragično bolečino je doživljal človeško minljivost, malopomembnost in trpko resničnost življenja in dela, kratkotrajnost vsega lepega, kruto usodo in bedno osamljenost (Obrazi I, V, VII, VIII, X, XVIII). V pesimističnem desiluzionizmu je s satirično grenkobo tudi brezobzirno do kraja razgalil najplemenitejši človekovi čustvi, erotiko in domoljubje, in pokazal njuno resnično naravo (Obraz XIV, IV).

V najubranejših trenutkih pa se narava v svoji bogati vidni in zvočni slikovitosti ujame z njegovim erotičnim (Obraz III, XVII) in domoljubnim čustvom (Obraz IX, XII) ali pa se zlije z njegovim osebnim razpoloženjem v čiste razpoloženske slike: v nežno melanholično intimnost samote (Obraz XIII), v krhko panerotično zavzetje sreče (Obraz XI), v mirno praznično ravnovesje med človekom in naravo, v katerem se zlijejo glasovni in svetlobni vtisi v ubrano enotnost (Obraz VI), in mehko impresijo narave, v kateri s škrjančkovim petjem v ozračju zatrepeta, kot bi bilo živo, njegovo slikovito Sorško polje (Obraz XVI). Te impresije so med Obrazi najlepše in najintimnejše umetnine vse Jenkove poezije.

Obrazi so najizrazitejša in najznačilnejša Jenkova lirika, hkrati tudi najboljša slovenska lirika med Prešernom in moderno. V preprosti mogočnosti, trpkosti, pretresljivosti in zadržanem pesimizmu, ki ga izpovedujejo, ter dramatično razgibani ritmiki so še danes v slovenski liriki osamljeni. Nastali so v letih 1857—1864. V cikel jih je pesnik združil šele v Pesmih.

Konec prihodnjč

J. Gradišnik

TO VPRAŠANJE NE ZAPOSLUJE LE OŽJI KROG STROKOVNJAKOV

Naj priznam, da sem si pomel oči, ko sem prebral v JiS (I, 154), češ da je pravilen ta stavek in ne »To vprašanje ne zaposluje samo ožjega kroga...« Šel sem gledat Slovensko slovnico iz 1947, ki je navedena za primerjavo, pa nisem bil nič pametnejši. Potem sem prebral še Breznikovo slovnico iz leta 1934, pa novo slovnico iz 1956 in seveda še »Breznikovo znamenito razpravo o stavčni negaciji v slovenščini«, da Slovenskega pravopisa niti ne oménim. Ker me vsi ti viri niso prepričali, da bi bil naslovni stavek pravilen, naj skušam svojo misel dokazati.

Breznikova razprava je gotovo znamenita, kakor pravi pisec zapiska v JiS (I, 126); vendar se ob vsem spoštovanju do Breznika ne morem strinjati s trditvijo, da bi bil »jasno analiziral smisel gornjih primerov

negacije«, in tudi ne z urednikovim pripisom, da je Breznikovo »dognanje neizpodbitno« (JiS I, 127). Stvar vendarle ni tako dognana in mislim, da bi bilo narobe, ko bi se odločili samo za en način izražanja takih stavkov, drugega pa zavrgli.

Naj na kratko povzamem dejstva in trditve. Po Brezniku predmet ne sme biti v roditeljskem stavku ni zanikan povedni glagol, temveč kaka druga beseda. Zato meni, da je napačen stavek: »Sin ni zapravil le hiše, ampak tudi denar.« Po njegovem je vsebina takih stavkov trdilna in jo je treba tudi izražati trdilno: »Sin je zapravil ne le hišo, ampak tudi denar.« Slovenski pravopis je vendarle dovolil tudi primere, kot je »Sosed ni zapravil samo denarja, marveč je uničil tudi družino«, češ da je predmet večinoma v roditeljskem, če je nikalnica oblikovno zvezana s povedkom. Slovnica 1956 in z njo uredništvo JiS pa sta se vrnila k tožilniku, vendar sta obdržala negativno izražanje, ki ga je bil Breznik zavrgel, in iz tega se je rodila čudna zveza: »Kmetje mu niso le dajali malico, ampak so ga vabili tudi na južino.« Kdo ima tedaj prav? Popolnoma, mislim, nobeden, ker nobeden ni upošteval vseh dejavnikov (če mi je dovoljena ta skovanka za »činitelj«).

Breznikovi analizi takih primerov bi bilo predvsem očitati, da je ostala logična, ne da bi upoštevala tudi slovniška pravila. To se pri tako velikem slovničarju čudno sliši, pa je le res. V navedeni razpravi (str. 177) trdi: pomen stavka »Bil je pobožen mož, *ni* opravljal samo molitvic, ktere je po zakonu moral, ampak tudi več,« je trdil, češ da sta »oba stavka trdilna: opravljal je molitve, ki jih je moral, in še več; pisatelj bi bil moral zvezati oba stavka z vezniki *ne samo — ampak tudi*, kjer spada ‚ne‘ k veznikom.« Ta sklep se mi zdi neutemeljen. Vsebina kakega stavka je lahko po logiki trdilna, nikjer pa ni rečeno, da jo moram izraziti tudi s *trdilno slovniško obliko*. Premnoge reči se dajo povedati na oba načina. Ko bi se moral logični pomen ujemati s slovniškim, bi tudi ne smeli pisati »Nesrečen bom, dokler ne najdem očeta«, saj je pomen stavka trdil: »Nesrečen bom do trenutka, ko najdem očeta«, in podobno bi moralo menda biti narobe »Ne bom delil, preden ne pridejo vsi«, ker to pomeni »Delil bom šele, ko pridejo vsi«. Mar negativnega stavka »ni se bal ne živali ne človeka« ni mogoče povedati v trdilni obliki: »Človeka se je bal prav tako malo kakor živali? In takih primerov lahko najdete nič koliko. Logična razčlenitev stavkov nam sicer v slovnici veliko pomaga, ne more pa biti edino vodilo, po katerem bi presojali pravilnost oblik.

Vrh tega je Breznik prezrl, da imamo tu opraviti s stavki dveh vrst. Eno je pravzaprav skrajšan stavek, z enim glagolom za oba delna stavka: »Sin ni zapravil samo hiše, ampak tudi denar«, ker hočemo reči: »Sin ni zapravil samo hiše, ampak je zapravil tudi denar.« V drugem primeru sta glagola dva: »Sosed ni zapravil samo denarja, marveč je uničil tudi družino.« Če preobrnemo stavka v trdilno obliko, bomo opazili majhen razloček: »Sin je zapravil *ne samo hišo*, ampak tudi denar.« — »Sosed je *ne samo zapravil* denar, marveč tudi uničil družino.« V prvem stavku je nasprotje »ne samo hišo — temveč tudi denar«, v drugem je nasprotje »ne samo zapravil — marveč tudi uničil.« »Ne samo hišo« v prvem stavku *mora* ostati skupaj, ker je to en tečaj nasprotja, v drugem stavku

pa sta si v nasprotju povedka, ne predmeta.¹ In če je ista stvar izražena negativno — zakaj bi ne bila? — ostane v prvem primeru »samo + hiša« celota, nikalnica se preseli pred povedek, in zdaj dobi veljavo *slovniško pravilo*, da zahteva zanikani povedek predmet v roditelju: »Sin ni zapravil samo hiše...« Kaj za to, če je to logično trdilno, slovniško je nikalno, pa konec!

Ne tako v drugem primeru: tam lahko nikalnica ostane, kjer je. »Sosed ni samo zapravil hišo, marveč tudi uničil družino.« Zanikan je ostal (tudi slovniško) »samo«, povedek ni zanikan in predmet lahko ostane v četrtem sklonu. Če pa ta stavek zapišemo z drugačnim — po mojem napačnim — besednim redom, bo nikalnica prišla pred povedek in imeli bomo občutek, da bi moral biti predmet v roditelju: »Sosed ni zapravil samo hiše, marveč tudi uničil družino.« Primer je napačen, ker ne gre za nasprotje »ne samo hiše — temveč tudi družino«, marveč za nasprotje »ne samo zapravil — temveč tudi uničil«. Če je to res, smemo postaviti nikalnico *pred povedek* samo v okrajšanih zloženih stavkih z *istim povedkom*, zato pišemo predmet v roditelju: »Sin ni zapravil samo hiše, ampak tudi denar.« V zvezah z *dvema povedkoma* pa nikalnica *ne sme biti pred povedkom*, predmet ostaja zato v *tožilniku*: »Sosed ni samo zapravil hišo, marveč tudi uničil družino.« In ker so taki stavki dovolj okorni, jih bomo rajši — pa ne izključno — pisali trdilno: »Sosed je ne samo zapravil hišo, marveč tudi uničil družino.« Ob malo spremenjenem besednem redu, ki mu skoraj ni videti, da je napačen, se je zaustavila vsa dosejana analiza, tako da ni rodila pravega uspeha.

Skušajmo te trditve podpreti s pogledom na primere in pravila v navedenih knjigah! Zanimivo je, da večina napačnih primerov izvira iz Breznikove razprave. Trdinov stavek, ki je napačen tudi po našem mnenju, »Kmetje mu niso dajali le kruha, ampak so ga vabili tudi na južino«, je Breznik popravil v »so mu dajali ne le kruh, ampak so ga vabili«, in to je tudi malo narobe, saj sta si v nasprotju povedka, torej »so mu ne le dajali kruh, ampak so ga tudi vabili...« Primer je prišel še topel v Slovnico 1947, vendar v nikalni obliki »Kmetje mu niso dajali le kruh (ne: ... kruha) ...« (str. 247) — torej z napačnim besednim redom, v katerem je nikalnica pred povedkom in bi moral biti predmet v roditelju, ne pa v tožilniku, kakor pravi Slovnica. Enako narobe so vsi primeri, ki sledijo tam: »Pijani sosod ni zapravil samo ves denar, ni prodal samo najlepše kose posestva, marveč je uničil vso družino«, ko bi moralo biti »ni samo zapravil...«; »Mož ni opravljal samo svojo dolžnost, marveč veliko več« — tukaj je povedek le eden, nasprotje zato »ne samo dolžnost — marveč tudi več«, zato pravilno: »Mož ni opravljal samo svoje dolžnosti, marveč veliko več.«

Podobna nesreča se je primerila SP, ker navaja primer: »zapravil je ne samo denar, marveč uničil tudi družino«, in zato je narobe tudi

¹ Da ne bo nesporazumov, naj pristavim, da govorim v obeh primerih o slovniškem nasprotju, ne o logičnem. Logično gre obakrat za dopolnjevanje prvotne misli, namreč da se je zgodilo še nekaj drugega, torej trdimo tako eno kot drugo, zato lahko obe misli izrazimo trdilno. Seveda pa je tudi tukaj mogoče trdilno misel izraziti negativno in tedaj uporabljamo veznike, ki ustvarjajo videz nasprotja: »ne samo... temveč tudi« ipd.

druga oblika v SP: »sosed ni zapravil samo denarja, marveč je uničil tudi družino« — prav: »sosed ni samo zapravil denar, marveč...« Priznati pa je treba, da je pravopisnike vodil pravilen čut, saj so rekli: »če je v takih primerih nikalnica oblikovno zvezana s povedkom, je predmet večinoma v roditeljski«. Ne samo »večinoma«, zmerom, če ima stavek pravilen besedni red! Tu je potrdilo našega mnenja, da gre v takih stavkih za *slovnishko* zanikanje, ne za logično. Druga dva primera v SP sta drugačnega kova in pravilna, pa tudi tako značilna, da bi bila morala dati misliti tistim, ki terjajo v takih primerih tožilnik: »ni imel brez vzroka nesramnosti in sleparstva v očeh«; logično je tu pomen gotovo trdilen, kakor parafrazira tudi SP: »imel je v očeh, ne brez vzroka, nesramnost in sleparstvo«; ali bomo tedaj pisali »ni imel brez vzroka nesramnost in sleparstvo v očeh«, kakor bi najbrž hotela Slovnica 1956? Podobno: »pa ni prinesla svojih stvari v košari, marveč v culi«; drugače povedano: »prinesla je svoje stvari, pa ne v košari, marveč v culi«. Čeprav meni SP, da meri nikalnica v vseh teh primerih na kak drug stavčni člen, je v negativnih stavkih *slovnishko* zanikan povedek, torej predmet — edino pravilno! — v *roditeljski*. Razen enega napačnega primera lahko torej damo SP prav, le »večinoma« bi bilo treba brisati.

Na povsem napačno pot je zato zabredla Slovnica 1956 s svojim predmetom v tožilniku: »Kmetje mu niso dajali le malico, ampak so ga vabili tudi na južino.« Prav bi bilo, kakor že tolikokrat rečeno (oprostite, da tako ponavljam primere, žal slovniciarji včasih rajši ubirajo utrte steze, kot da bi iskali novih poti): »Kmetje mu niso le dajali malico, ampak...«, in ker je to okorno, rajši »Kmetje so mu ne le dajali malico, ampak...« Primera, kjer je povedek isti za dva stavka, Slovnica 1956 sploh *ne navaja*, zato se je zadovoljila s tožilniško obliko, ki ima v onem drugem primeru res veljavo, če postavimo besede v pravilen red, namreč tako, da ni zanikan povedek (tudi *slovnishko* ne), temveč »le«.

Ker se urednik JiS ni zavedal tega razločka, je pritegnil mnenju Fr. Jesenovca in dopisnika V. G., ki ju navajamo v začetku članka (JiS I, 127 in 154). Pa je le dobro čutil, da je v stališču Slovnice 1956 (in Breznikovem) nekaj narobe, saj očita Jesenovcu, da je preozko zavrgel četrti primer (»Sin ni zapravil le hišo, ampak tudi denar«), češ da je tudi pravilen. Vendar sam navaja primer malo drugače: »Ni le zapravil hišo, ampak tudi družino uničil.« Primerjajmo ta dva stavka! Jesenovec ima gotovo prav, da je njegov napačen, zakaj tu gre za skrajšan stavek z enim povedkom, kjer mora biti predmet v roditeljski, torej: »Sin ni zapravil le hiše, ampak tudi denar« — tako, kakor se glasi pri Jesenovcu drugi stavek, po Jesenovčevi sodbi napačen, po naši pravilen. Urednikov primer pa ima dva povedka in je dober tudi po naših pravilih: gre za nasprotje »ni le zapravil — ampak tudi uničil«, zanikan je »le«, ne povedek, in predmet je upravičeno v tožilniku. Samo da je primer bistveno drugačen od Jesenovčevega!

Če se po teh dolgih ovinkih — mislim, da so bili potrebni — vrnemo k naslovnemu stavku, smo menda upravičeni trditi, da je napačen. Njegov pomen je: vprašanje ne zaposluje samo ožjega kroga strokovnjakov, temveč tudi širši krog ljudi. Nasprotje je »ne samo ožji — temveč tudi širši«, povedek *slovnishko* zanikan in predmet zato v roditeljski.

Urednikova pripomba. Breznik je tukaj prezrl moč nalike (analogije), ki je tako pomembna v jezikovnem dogajanju. V tem primeru mislim na občutek, ki ga ima slovansko uho, da ob zanikanem povedku predmet stopi v roditelja. Ni se zamislil ob dvojnosti, ki jo kažejo že stsl. rokopisi: *ker ni samo kršil sobote, ampak je tudi boga imenoval očeta* (prevod po Assem.), proti: *ni samo kršil soboto ...* (zogr.). Kakor pisec pričujočega članka mu tudi jaz ne morem pritegniti, da bi bilo edino prav: *umil je ne samo roke, marveč tudi noge*. Po psihološki anticipaciji nam stopi pred oči najprej dejanje umivanja: *ni umil samo ...* Pri tem pa nam predmet nehote stopi v roditelja. Priznam, da je prva raba (*umil je ne samo noge*) logično pravilnejša in slogovno jasnejša, vendar tudi v drugi ni nejasnosti. Da je Breznik tako odločno vztrajal pri tožilniku, se mi zdi tembolj čudno, ker je sicer priznal moč nalike, n. pr. v zgledu *ni treba kruha peči; nimam oblasti grehov odpustiti*.

Ne strinjam se z mnenjem, da je v zgledih z dvema povedkoma nasprotje med le-tema, v tistih z enim povedkom pa med predmetoma. V zgledu *sošed ni samo zapravil denar, marveč je tudi uničil družino* ni nasprotja med povedkoma *zapravil in uničil* (saj vendar oba izražata zgubo), temveč med predmetoma. Naj se vrnem k naslovnemu zgledu! Po piščevem mnenju je prav: *to vprašanje ne zaposluje samo ožjega kroga strokovnjakov, marveč tudi druge in to vprašanje ne zaposluje samo ožji krog strokovnjakov, marveč razburja tudi druge*. Ali ni to hudo zamotano?

Po vsem tem se vprašamo: če je že med slovniciarji tolikšna negotovost, s kakšno pravico smemo terjati od piscev, naj si glavo belijo s filozofiranjem, namesto da bi rajši sledili svojemu ušesu (ljudski rabi)? Čemu po nepotrebnem oteževati pisanje! Breznik je resda ugotovil, kako je z rabo po logični plati, nikjer pa ni tega predpisal za praktično rabo. To je izpeljala šele Slovenska 1956 in najbrž prenagljeno. Pričujoči članek me je prepričal, da bi bilo treba dovoliti roditeljsko rabo.

A. B.

Ocene in poročila

K ČETRTI IZDAJI MENCINGERJEVE HOJE NA TRIGLAV

Našo beročo publiko dandanes privlačujejo predvsem tuje književnosti, iz radovednosti seže kdaj pa kdaj tudi po najnovejših domačih avtorjih, starejše, tudi tako imenovane klasike, pa rada prepušča slovstvenim zgodovinarjem in — srednješolski mladini. In vendar je tudi v naši literarni preteklosti toliko tematično zanimivega ter idejno in estetsko pomembnega! Med pisatelje, ki jih kljub nekaterim njihovim pomanjkljivostim še danes z užitek-om beremo in nam vedo marsikaj tehtnega povedati, razen če se jim približamo z apriorističnimi predsodki dogmatikov ali presitostjo literarnih sladokuscev, spada tudi Janez Mencinger. O njegovih kvalitetah priča že dejstvo, da je njegova Hoja na Triglav z zadnjo izdajo pri koprski založbi Lipa in v uredništvu Franceta Vodnika¹ doživela že četrty natis.

Moja hoja je Mencingerjevo zadnje objavljeno delo; napisal ga je kot skoraj šestdesetleten mož in zrel umetnik v času, ko je tudi k nam prodrli naturalizem in se je že najavljala dekadenca. V pisatelju je tedaj mladostnega pripovednika prerasel mislec in vzgojitelj, kar daje samosvoj pečat vsebini in obliki Hoje kakor tudi nekaj let pred njo objavljenega Abadona. Moja hoja na Triglav ni ceneno sentimentalno delo z izrazito fabulo, ampak miselno kar precej zahteven tekst, kjer se v genialnem neredu prepletajo potopis, povest in esej. Takšen značaj dela povprečnega, lahkega branja željnega bralca seveda odbija, objektivno pa ni vabljev jezik, ki je v tem Mencingerjevem delu razumarsko papirnat, premalo živ in sočen.